

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**ЄДИНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ
ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ТА МУЗИЧНИХ ПОНЯТЬ**

**Методичні рекомендації
для вищих навчальних закладів культури
і мистецтв I-II рівнів акредитації**

Київ-2012

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЄДИНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ
ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ТА МУЗИЧНИХ ПОНЯТЬ

Методичні рекомендації
для вищих навчальних закладів культури
і мистецтв I-II рівнів акредитації

Київ-2012

Укладачі	Г.Г.ХАРКОВИНА, Н.І.ГОРБАЧИК	викладачі-методисти, спеціалісти вищої категорії Гадацького училища культури ім. І.П.Котляревського
Рецензенти	М.В.СУКРЕТНИЙ	заступник директора з навчальної роботи Ніжинського училища культури і мистецтв ім. М.Заньковецької
	Л.М.ЯКИМЧУК	викладач-методист КВНЗ Київської обласної ради «Коледж культури і мистецтв»
	Л.О.ПШЕМІНСЬКА	викладач-методист, спеціаліст вищої категорії Комунального вищого навчального закладу «Тульчинське училище культури»
Редактор		
Відповідальний за випуск	Т.Ф.СТРОШКО	

Рекомендовано на засіданні методичної ради Гадацького училища культури ім. І.П.Котляревського (протокол № 10 від 31.05.2012 р.)

© Харковина Г.Г., Горбачик Н.І., 2012 р.
© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, 2012 р.

Методичні рекомендації розроблені на допомогу викладачам і студентам спеціальності «Народна художня творчість» спеціалізації «Народне пісенне мистецтво» в опануванні фаховими поняттями та термінами.

У навчальних посібниках та методичній літературі можна знайти досить різні формулювання визначень понять та термінів. Це ускладнює для студентів їх практичне застосування.

Мета створення методичних рекомендацій – вироблення єдиних підходів у тлумаченні вокально-хорової термінології та музичних понять. Укладачами наводяться визначення найбільш вживаних термінів та понять у доступному для сприйняття студентами формулюванні. Це забезпечить можливість кращого засвоєння фахової термінології студентами та дозволить суттєво полегшити процес формування практичних навичок застосування її у роботі з творчими колективами. Для зручності користування поняття та терміни у методичних рекомендаціях розміщені за розділами.

Деякі поняття та їх тлумачення можуть бути використані викладачами і студентами інших спеціалізацій спеціальності «Народна художня творчість». Зокрема, студентам спеціалізації «Народне інструментальне мистецтво» стане в нагоді характеристика хорових партій за вокально-технічними та виконавськими можливостями, визначення та характеристика художньо-виконавських стилів хорового мистецтва.

Студенти спеціалізації «Видовищно-театралізовані заходи» знайдуть корисну інформацію з визначення манер співу, видів атаки звука, принципів побудови репетицій, правил вокальної орфоєпії. Методичні рекомендації допоможуть майбутньому фахівцю професійно грамотно сформулювати власні вимоги до характеру виконуваного твору в роботі з композитором, хормейстером, музикантом або співаком.

I. Голосовий апарат людини

Голосовий апарат людини – сукупність органів людини, які взаємопов'язано та одночасно беруть участь у голосоутворенні.

Складається з таких основних частин:

- а) гортань з голосовими зв'язками.
- б) органи дихання (носові та ротові порожнини, носоглотка, трахея, легені);
- в) артикуляційний апарат (губи, зуби, язик, м'яке та тверде піднебіння);
- г) черевні м'язи.

Голосові зв'язки – це два еластичних м'язи, розташованих в гортані, які під час спокою утворюють голосову щілину.

Резонатор (з лат. resonare – відгукуюсь) – це частина голосового апарату, яка надає слабкому звукові, який виник внаслідок коливань голосових зв'язок, силу звучання та характерний тембр.

Головний резонатор – це порожнини, що знаходяться вище голосових зв'язок (верхня частина гортані, носоглотка, ротова і носова порожнини, гайморові пазухи).

Грудний резонатор – це порожнини, що знаходяться нижче голосових зв'язок (порожнини бронхів, легенів, трахеї, черевна порожнина).

Звукоутворення (Фонація, з грецької phone - голос) – добування співацького та мовного звука; результат взаємодії одночасної роботи нервово-рухального процесу органів голосового апарату.

Артикуляція (з лат. articulation - розчленовую) – чітка, виразна вимова звуків (голосних і приголосних) у співі.

Артикуляційний апарат – система органів людини, за допомогою яких формуються звуки мови; складається із активних органів (язик, губи, м'яке піднебіння, нижня щелепа) та пасивних (зуби, тверде піднебіння, верхня щелепа).

Діафрагма – це еластична пружна плівка, що відокремлює грудну клітку від черевної порожнини.

II. Вокальна культура

Співацька постава – це таке положення голови, шиї, корпусу, що найкраще сприяє роботі співацького апарату.

Робоча співацька постава передбачає струнку і разом з тим не напружену постановку корпусу, що забезпечує свободу роботи легень та черевних м'язів.

Дихання (співацьке) – важливий елемент процесу співу, один з головних факторів звукоутворення (енергетичне джерело голосу). Складові співоного дихання: вдих – затримка – видих.

Типи дихання:

- а) **ключичне** дихання (неповний тип дихання, при якому повітрям наповнюється лише верхня частина легенів);
- б) **грудне** дихання (недостатньо повний тип дихання, при якому повітрям наповнюється лише верхня і середня частини легенів);
- в) **черевне** дихання (неповний тип дихання при якому повітрям наповнюється лише нижня частина легенів);
- г) **мішане** дихання – повний тип дихання, при якому всі легені заповнені повітрям; найбільш сприятливий для співу.

Види хорового дихання:

- а) повне – дихання перед початком співу або на паузах;
- б) коротке (напівдихання) – дихання, яким користуються між музичними фразами, де немає пауз;
- в) ланцюгове – суть його в тому, що при виконанні музичного твору, дихання поновлюється хористами в різний час швидко і непомітно, створюючи ефект безперервного звучання.

Атака (від італ. attacca – наступай, нападай, зв'язи)

1. Момент виникнення звука; перехід голосового апарату від дихального стану до звукоутворення, початок звука.
2. У грі на інструментах – раптове напруження рук і кисті (мускульна підготовка), необхідна для сильного, акцентованого вступу.

Атака звука буває трьох видів:

м'яка

тверда

придихова (мішана)

Звуковедення – спосіб виконання звуків при співі (грі на музичному інструменті) з тою чи іншою мірою зв'язності.

Прийоми звуковедення:

а) *legato* – зв'язно

б) *non legato* – незв'язно

в) *staccato* – уривчасто.

Мутація (з лат. *mutatio* – зміна) – період переходу дитячого голосу в дорослий під час статевого дозрівання.

Дефекти співочого звука: білий звук, горловий звук, форсований звук, носовий призвук, «під'їзди», «пістряве звучання», тремоловання голосу, фальшива інтонація (детонація, дистонація, фонастенія).

Білий (плоский) звук – термін, що вживається у вокальній роботі для позначення відкритого співочого звука. Щоб викоринити даний недолік, необхідно формувати голосні звуки в єдиній манері звукоутворення у високій позиції з правильним використанням співацького дихання та резонаторів, вільно опускаючи нижню щелепу.

Горловий звук (призвук) – термін, що вживається у вокальній роботі для позначення неправильної манери співу, яка надає звукові неприємного здавленого звучання.

Носовий призвук (гуґнявість) – виникає, коли частина звукових хвиль потрапляє в носову порожнину.

Тремоловання (голосу) – результат роботи неправильного дихання та послаблених черевних м'язів, або нервово захворювання співацького голосу (фонастенія).

Фонастенія (від гр. *phone* – голос, *stenos* – вузький) – нервово захворювання співацького голосу, при якому не спостерігається помітних змін у голосовому апараті.

При Фонастенії спостерігається швидке втомлення, погіршення інтонації, зміна тембру, тремоловання голосу.

Форсований звук – спів з надмірною напругою голосового апарату, який порушує темброві якості голосу, природність звучання.

Детонація (з франц. *detonner* – співати фальшиво) – відхилення від нормальної висоти звучання звука.

Причини детонації:

а) відсутність координації між слухом та голосом;

б) недорозвинений музично-вокальний слух;

в) недостатній розвиток ладового відчуття;

г) хвороба голосового апарату;

д) погані акустичні умови;

ж) недоліки постановки голосу;

з) нервово захворювання голосового апарату (фонастенія).

Дистонація (з гр. *dys* – не, *tonos* – тон, наголос) – термін, що означає фальшивий спів з тенденцією до підвищення висоти звука.

Строкате звучання – відсутність правильного формування звуків у єдиній манері звукоутворення.

Вокаліз (з франц. *vocalise* – голосний) – музичний твір для голосу без тексту, написаний з метою вироблення вокально-технічних навичок або концертного виконання.

Вокальна робота в хорі – це робота над диханням, виправленням співацьких дефектів, звукоутворенням, звуковеденням, ансамблем, стросом, нюансуванням, дикцією.

Позиція (звука) (з лат. *positio* – положення) – термін, що вживається у вокальній педагогіці. Розрізняють високу та низьку позиції звука.

Висока позиція (звука) – внаслідок активізації головного резонатора звук стає більш яскравим, дзвінким, світлим, інтонаційно точним (акустично це пов'язано з наявністю у звучанні високої форманти).

Форманта (з лат. formans – утворюючий) – група підсилених обертонів, які формують специфічний тембр голосу (музичного інструменту).

Низька позиція (звука) - пов'язана з глухим, інтонаційно низьким звуком. Супроводжують низьку позицію неправильне використання співацького дихання та форсований звук.

Політність (голосу) – властивість поставленого голосу, який добре чути в залі.

Залежить від наявності в голосі високої позиції (співацької форманти), об'ємності (стереофонічного звучання), правильного використання дихання та резонаторів.

Гігієна голосу (режим голосу) – дотримання співаком правил поведінки, які забезпечують збереження фізичного здоров'я (правильне харчування, режим дня, здоровий сон, уникнення шкідливих звичок, погодні умови і т. п.).

Міміка (з грецької – mīmikos – наслідуваний) – рухи м'язів обличчя, які виражають почуття та психічні стани людини; свідчить про рівень акторської майстерності виконавців у процесі створення художнього образу мистецького твору.

III. Співацькі голоси

Голос – звуки, що виникають в голосовому апараті людини та забезпечують спілкування людей.

Голос людини залежно від використання поділяється на:

- а) мовний (вербальний);
- б) співацький;
- в) шепіт.

Співацький голос - сукупність звуків, що виникають в наслідок коливань голосових зв'язок людини і дії резонаторів.

Співацький голос характеризується висотою, діапазоном, силою, тембром.

Висота голосу залежить від довжини голосових зв'язок та частоти коливань.

Сила голосу залежить від амплітуди коливань джерела звука (голосових зв'язок).

Тембр – забарвлення звука, завдяки якому розрізняються звуки однієї висоти у виконанні різних голосів або інструментів (визначається кількістю обертонів).

Діапазон (з грецької diapason(chordon) – через всі (струни)) – звуковий обсяг голосу (інструменту) від найнижчого до найвищого звука.

Загальний діапазон – це той звуковий обсяг, що може відтворити людський голос (інструмент) від найнижчого до найвищого звука.

Робочий діапазон - це найбільш зручна частина загального діапазону без кількох крайніх звуків низького та високого регістрів.

Регістр (з лат. registrum – список, перелік) – це частина діапазону, що характеризується однорідним тембровим звучанням.

Діапазони голосів з різною манерою виконання

Академічна манера співу	Загальний діапазон	Робочий діапазон
Сопрано	$c^1 - c^3$	$c^1 - a^2, b^2$
Альт	$f - f^2$	$g - d^2$
Тенор	$c - c^2$	$c - a^1$
Бас	$D - f^1$	$E - e^1$
Дитячі голоси		
Дискант (сопрано)	$c^1 - g^2$	$e^1 - g^2$
Альт	$g - e^2$	$a - c^2$
Народна манера співу		
С I – тончики	$c^1 - a^2, b^2$	$c^1 - a^2$
С II – гораки	$b - b^1, c^2$	$c^1 - a^1$
A I – лідер	$a - a^1, b^1$	$b - g^1$
A II – втораки	$e - b^1$	$g - g^1$
Тенор	$c - g^1$	$e - g^1$
Бас	$D - f^1$	$E - e^1$

Класифікація голосів співаків:

Дитячі голоси	Академічна манера співу	Народна манера співу
дискант (сопрано) альт	колоратурне сопрано лірико-колоратурне сопрано ліричне сопрано лірико-драматичне сопрано драматичне сопрано меццо-сопрано альт контральто тенор-альтино ліричний тенор лірико-драматичний тенор драматичний тенор ліричний баритон лірико-драматичний баритон драматичний баритон бас-кантанте бас-октавіст бас-профундо	СІ - фальцетні виводчиці-тончики СІІ - виводчиці та ведучі з грудним резонуванням -горакі АІ - ведучі з грудним резонуванням -лідер А.ІІ - ведучі та підголоскові з грудним резонуванням -вторакі Тенор Бас

Жіночий голос має три регістри: низький (грудний), середній (медіум), високий (головний).

Чоловічий голос має два регістри: низький (грудний) та високий (головний).

Медіум (з лат. medius - середній) – термін для позначення середнього регістру жіночих голосів.

Мікст (з лат. mixtus – мішаний) – регістр співацького голосу, в якому поєднуються головне та грудне звучання. Добре поставленим голосам властиве мікстове звучання по всьому діапазону (з наближенням до верхньої ділянки діапазону зростає питома вага головного звучання, з наближенням до нижньої ділянки – грудного звучання).

Фальцет (з італ. falsetto. від falso – удаваний) – один з регістрів співацького голосу, в якому використовується лише головний резонатор, ізольовано від грудного; відрізняється своєрідним тембром, з відтінком штучності; має місце лише у чоловічих голосів.

Перехідні звуки в регістрах – звуки, які знаходяться на межах натуральних регістрів голосу.

	З низького в середній регістр	З середнього у високий регістр	З низького у високий регістр
Сопрано	f^1 - fis^1	f^2 - fis^2	-
Меццо-сопрано	f^1 - fis^1	e^2 - f^2	-
Контральто	e^1 - f^1	c^2 - cis^2	-
Тенор	-	-	f^1 - fis^1
Баритон	-	-	e^1
Бас	-	-	cis^1 - d^1

Примарний тон (з лат. prima – перший) – найбільш зручні вокальні та природні звуки певного голосу, що знаходяться на середніх нотах грудного регістру в чоловічих голосах та на середньому регістрі в жінок.

Теситура (з італ. tessitura – тканина) – це висотне положення звуків музичного твору відносно діапазону співацького голосу (музичного інструменту). Вона буває низькою, середньою та високою. Найбільш сприятлива для інтонування середня теситура.

IV. Хоровий колектив, хорова партія, хорова партитура

Хор (з грецької choros – збірне поняття: хор, хоровод, юрба, збори) – це організований колектив співаків для спільного виконання хорового твору.

Хорова партія – це група співаків хору, які мають приблизно однакові за діапазоном та тембром голоси. Найменша кількість виконавців в хоровій партії – 3 осіб (основна умова для застосування ланцюгового дихання).

Дівізі (з італ. divisi - роз'єднані) – в однотипних хорових партіях знак, що вимагає поділу виконавців на дві або більше частини (напр., сопрано 1, сопрано 2).

Типи хорів (за складом голосів) бувають: однорідні (дитячі, жіночі, чоловічі), мішані та неповні мішані.

Вид хору визначається кількістю самостійних хорових партій (1-, 2-, 3-, 4-багатоголосий).

Дитячий хор відзначається великою гнучкістю голосів. Для дитячого хору характерна легкість, прозорість, дзвінкість, але не дуже велика сила звучання. Загальний діапазон дитячого хору – $a-g^2$ (бувають й винятки).

Жіночий хор характеризується легкістю, має світлий тембр. Голоси жіночого хору звучать рівно і повно протягом усього діапазону. Нижній регістр має матове приглушене звучання, а верхній – яскраво насичене звучання. Середній регістр насичений більш тембрально. Жіночому хорові доступні м'якість, кантілена, а також досить рухливі малюнки. Діапазон жіночого хору більше 2-х з половиною октав: $e - a^2, b^2$.

Чоловічий хор вирізняється тембровою контрастністю, звучить динамічно яскраво на форте і м'яко на піано. Низький регістр характеризується великою міццю і насиченістю голосів. Високий регістр м'який, нижній – соковитий. Діапазон чоловічого хору сягає близько трьох октав: $D - b^1$.

Мішаний хор володіє різноманітною палітрою засобів виразності. Це найбільш досконалий тип хору, діапазон його сягає до 4-х з половиною октав.

Неповний мішаний хор буває триголосним.

Подвійний хор – хор, поділений на дві частини (два окремі хори), кожна частина якого включає всі партії самостійного хору; їх поєднання утворює багатоголосний (з восьми та більше голосів) хоровий ансамбль.

За кількістю учасників мішані хори поділяються на:

- малий хор (12-16 чоловік)
- камерний хор (до 30-ти чоловік)

середній хор (до 50-ти чоловік)
великий хор (до 100 чоловік)

Партитура (з італ. partitura – поділ, розподіл) - запис всіх голосів музичного твору, призначеного для виконання хором, ансамблем, оркестром, тощо.

Хорова партитура – сукупний запис усіх партій хорового твору.

Порядок розміщення голосових партій на рядках хорових партитур визначається наступним правилом: партії високих голосів записуються на верхньому рядку, партії низьких голосів – на нижньому.

Аколада (фр. accolade – з'єднувати дужкою) – дужка (пряма або фігурна), яка з'єднує два або більше нотоносців у хорових, фортепіанних, органних п'єсах та інструментальних партитурах.

А капела (з італ. a cappella – каплиця, молільня) – хоровий спів без інструментального супроводу; широко розповсюджений в народній творчості.

У стилі a cappella написано велику кількість вокальної багатоголосної музики для хорів і ансамблів.

Камертон (з нім. kammer – кімната, ton – звук) – прилад, що показує точну висоту будь-якого тону.

Камертон використовують для настроювання музичних інструментів, співу хору та солоспіву (a cappella). У нашій країні та багатьох країнах світу найпоширеніший камертон ля¹ (a^1) = 440 Гц.

V. Елементи хорової звучності

Поняття «ансамбль» (з франц. ensemble – спільно, разом) має кілька значень:

- група музикантів (співаків, інструменталістів), які разом виконують музичний твір;
- музичний твір для невеликої кількості виконавців;
- спільне, злагожене виконання музичного твору;
- колектив, що об'єднує виконавців різних жанрів мистецтв.

Ансамбль хору – це художня єдність, повна узгодженість усіх компонентів хорового звучання. Обов'язковою умовою створення хорового ансамблю є кількісна та якісна рівновага голосів у партіях, їх злитність.

Частковий ансамбль (унісонний) – це ансамбль, який передбачає виняткову чистоту унісонного звучання одноголосного хору, або стосується кожної хорової партії окремо.

Унісонному ансамблю сприяють такі умови:

- а) приблизно однакова сила голосів співаків у хоровій партії;
- б) однотембровість голосів співаків хорової партії;
- в) зручна теситура;
- г) правильно сформовані голосні звуки;
- д) єдина вокальна культура співаків;
- е) природна динаміка виконання.

Унісон (з лат. unus – один та sonus – звук) – одночасне звучання двох або кількох звуків однієї висоти.

Октавний унісон – звучання звуків однієї висоти у різних октавах.

Загально-хоровий ансамбль (гармонічний) – це узгодженість усіх хорових партій між собою.

Гармонічному ансамблю сприяють такі умови:

- а) зручне розміщення акорду, його вид та мелодичне положення;
- б) кількісна та якісна рівновага співаків у хорових партіях;
- в) професійна підготовка співаків хору та їх природні музичні дані;
- г) сприятливі теситурні умови, природні динамічні відтінки, зручності темпу.

Природний ансамбль – ансамбль, що утворюється при однакових теситурних умовах, рівномірному використанні регістрів кожної хорової партії.

Штучний ансамбль – це ансамбль, що утворюється при різних теситурних умовах, нерівномірному використанні регістрів кожної хорової партії, а також при невірному балансуванні їх кількісному та якісному складах.

Музичний стрій – співвідношення абсолютної висоти звуків музичного звукоряду.

Стрій як елемент хорової звучності – точне інтонування інтервалів у мелодичному та гармонічному видах.

Мелодичний стрій – інтонування мелодичної лінії (чистота інтонування однією хоровою партією – горизонтальний).

Гармонічний стрій – інтонування інтервалів у одночасному звучанні акордів, співзвуч (стрій всього хору – вертикальний).

Загальні принципи виконання акордів:

- а) одночасність вступу звуків акорду повинна бути абсолютною;
- б) всі звуки акорду повинні бути однаковими за тембром, манерою звукоутворення та силою звучання;
- в) нижній звук акорду, який визначає його гармонічну функціональність, повинен бути відтворений більш впевнено.

VI. Засоби музичної виразності

Метр (з грецької – metron – міра) – рівномірне чергування сильних та слабких долей.

Метрична доля – одиниця виміру метра.

Розмір – цифрове вираження метра.

Ритм (з грецької rhythmos – розміреність) – це організована послідовність звуків однакової та різної тривалості.

Ритмічний рисунок – певний порядок групування долей такту або самих тактів.

Групування нот – ділення тривалостей у такті на рівні метричні групи у відповідності з даним розміром. У вокальних творах ноти групуються відповідно до складів літературного тексту.

Динаміка (з грецьк. dynamikose – силовий) - сила звучання.

Постійні (динамічні) нюанси - відтінки, що визначають певну незмінну силу звучання:

ff (фортісімо) – дуже голосно
f (форте) – голосно
mf (меццо-форте) – не дуже голосно
p (піано) - тихо
pp (піанісімо) – дуже тихо.

Змінні (динамічні) нюанси – відтінки поступового наростання та поступового зменшення сили гучності. У нотах їх позначають:

 крещендо димінуйендо.

Нюанс (з франц. nuance – відтінок) – відмінності в динаміці, темпі, способах звуковидобування, характері звучання, що посилюють художньо-емоційне відтворення музичного твору.

Нюансування – сукупність відтінків (динаміки, темпу, засобів звуковидобування), які посилюють художньо-емоціональну виразність музичного твору.

Мелодія (з грецької – melodia – спів, пісня, наспів) – музична думка, виражена одноголосно.

Мелодія у своєму розвитку утворює різноманітний рух:

- а) висхідний;
- б) низхідний;
- в) хвилеподібний (чергування плавного руху із стрибковим, висхідного з низхідним);
- г) повторність звуків однієї висоти.

Мелодичний малюнок – це сукупність різних видів руху мелодії.

Мелодична вершина – найвищий звук, досягнутий мелодією у кожному її підйомі.

Кульмінація (з лат. culmen – вершина) – найвища точка піднесення мелодичного малюнку; момент найбільшої динамічної (емоційної) напруги в музичному творі або його частині.

Гармонія (з грецької – harmonia – зв'язок, стрункий порядок) – 1. Наука про зв'язок співзвуч (акордів) між собою. 2. Один з провідних виражальних засобів у музиці.

Голосоведення – рух кожного голосу в багатоголосному творі. Основні види: паралельне, пряме, непряме, протилежне.

Основні види голосоведення у гармонії: пряме, протилежне, непряме, паралельне.

Пряме голосоведення – одночасний рух двох голосів в одному напрямку.

Протилежне голосоведення – одночасний рух двох голосів у різних напрямках.

Непряме (скісне) голосоведення – одночасний рух двох голосів, при якому один із них не змінює своєї висоти, а другий рухається вгору або вниз.

Паралельне голосоведення – одночасний рух двох голосів у одному напрямку (вгору або вниз) на однаковий інтервал.

Темп (музичний) (з лат. tempus – час) – швидкість виконання музичного твору.

Агогіка (з грецької – agoge – рух, рушіння) – незначні відхилення від темпу (уповільнення або прискорення) з умовою їх подальшого збереження. Агогічні зміни бувають вказані автором, а також можуть виникати від художнього задуму твору.

Метроном (з грецької – metron – міра, nomos – закон) – прилад для визначення темпу (вдосконалений І.М. Мельцелем у 1816 р.).

Фразування – чітке художньо-сміслові виділення музичних фраз при виконанні музичного твору. При виконанні хорового (вокального) твору фразування визначається як музичним, так і літературним текстом.

Дикція (з лат. – dictio – вимова) – вокально-технічний навик, що є засобом донесення до слухачів літературного тексту; вміння чітко, виразно вимовляти текст під час співу.

Орфоенія (з грецької – orthos – правильний, epos – мова) – сукупність правил вимови, які історично сформувались і закріпились у практиці мовленнєвого спілкування.

Вокальна орфоенія – сукупність правил вимови під час співу.

Фактура (з лат. – factura – обробка, побудова) – спосіб викладу музики, тобто сукупність всіх виражальних засобів. Елементами фактури є мелодія, акомпанемент, акорди тощо. Основні типи фактури: монодична (одноголосна), акордова, поліфонічна, мішана.

VII. Методика роботи в аматорському хоровому колективі.

Диригент (з франц. diriger – керувати) – керівник колективу музикантів, який об'єднує виконавців хору (оркестру) з метою досягнення єдиного трактування (інтерпретації) та художньої досконалості музичного твору.

Ауфтакт (з нім. auftakt – перед тактом, затакт) – активний попереджувальний диригентський жест (змах), переднаголос, дихання перед вступом на будь-яку долю такту.

Інтерпретація (з лат. interpretatio – тлумачення) – художнє розкриття змісту музичного твору в творчому процесі виконання, що залежить від авторського задуму.

Розспівування (хору) – вокально-слухове настроювання хору.

Мета розспівування: вироблення єдиної вокальної лінії, манери співу, правильного дихання, чистоти інтонування, високої позиції звука тощо.

Репетиція (з лат. repetitio – повторення) – заняття, що проводить керівник колективу (диригент) з виконавцями. Репетиція передбачає такі складові: розспівування, розучування та «вспівування» хорових творів, елементи вивчення музичної грамоти та сольфеджіо.

Типи репетицій:

- початкова (ознайомлення з твором, його авторами);
- робоча («вспівування» твору);
- заключна (генеральна).

Загальні принципи побудови репетицій:

- єдність технічного освоєння твору та його художньо-виконавського осмислення;
- зв'язок між простим та складним;
- від загального до часткового;
- від деталей до загального.

Елементи методики проведення репетицій:

- показ – практична демонстрація виконавцям способів, прийомів та характеру виконання;
- повторювання (для кожного з повторювань необхідно вносити нові для хору вимоги);
- жест (повинен бути допоміжним та виконавським на різних етапах репетицій).

Форми репетиційної роботи:

- вивчення музичного твору по партіях;
- вивчення музичного твору по групах (жіночі голоси, чоловічі голоси);
- загальні репетиції всього хору.

Репертуар (з лат. repertorium – список, перелік) – сукупність творів, які вивчаються під час репетиційного процесу або виконуються на концерті.

Джерела репертуару:

- фонди класичної хорової музики;
- народна пісня;
- обробки народних пісень;
- масова пісня;
- сучасна авторська пісня;
- музичний фольклор рідного краю з його характерними інтонаційними та ритмічними особливостями, мовними діалектами.

Принципи формування репертуару:

- повноцінність за змістом та художніми якостями;
- доступність для даного хорового колективу (від простого до складного);
- можливість включення творів до концертних програм;
- різноманітність тематики, жанрів, стилістичних особливостей;
- спів з супроводом та a cappella.

Форми виконавської діяльності:

- тематичні;
- монографічні;
- творчі звіти;
- виступи у змішаних концертах (2-3 номери);
- участь у літературно-музичній вітальні.

Форми хорового виконавства:

- професійне хорове виконавство;
- хорова самодіяльність;
- фольклорний побут;
- навчальні колективи.

Художньо - виконавські стилі хорової самодіяльності:

- гуртовий спів (аутентичні фольклорні ансамблі);
- ансамблі концертної форми роботи (фольклористичні);
- народні хори загального типу;
- фольклорно-етнографічні хори (регіональні);
- ансамблі пісні і танцю;
- капели бандуристів;
- академічні хори (капели та камерні);
- вокально-інструментальні ансамблі.

VIII. План аналізу хорового твору

1. Історико-стилістичний аналіз:

- короткі відомості про авторів твору;
- зміст твору;
- тема, ідея, образи;
- особливості поетичного тексту.

2. Музично-теоретичний аналіз:

- жанр;
- форма;
- ладо - тональний план;
- хорова фактура;
- темп;
- метр, розмір, ритм;
- динаміка.

3. Вокально-хоровий аналіз:

- тип та вид хору;
- загальний діапазон хору;
- часткові діапазони хорових партій;
- теситура;
- дихання (вид);
- дикція;
- ансамбль;
- стрій.

4. Виконавський аналіз:

- виконавські засоби для створення художнього образу: агогіка, динаміка, тембр, якість звуку, характер звуковедення, штрихи, темпові співвідношення, виконання кульмінацій, фразування, характеристика голосоведення;

- диригентські труднощі: виконання фермат, поступове прискорення і сповільнення, різка зміна темпу, контрастна динаміка, дроблені ауфтакти, синкопи, акценти, комбіновані зняття, зміна диригентських схем, показ поліфонії тощо.

**IX. Термінологія, якою повинен володіти студент,
вивчаючи музичні дисципліни**

Largo (лярго)	– широко, протяжно, дуже повільно
Lento (ленто)	– повільно
Adagio (адажіо)	– спокійно, повільно
Grave (grave)	– поважно, суворо
Andante (анданте)	– помірно, не поспішаючи
Andantino (андантіно)	– швидше, ніж Andante
Moderato (модерато)	– помірно
Sostenuto (состенуто)	– стримано, зосереджено
Allegretto (аллегретто)	– більш повільно ніж Allegro, але не швидше ніж Andante
Allegro (аллегро)	– весело, швидко, життєрадісно
Vivo (віво)	– жваво
Presto (престо)	– швидко
Crescendo (крещендо)	– поступово збільшуючи силу звука
Diminuendo (дімінуендо)	– поступово зменшуючи силу звука
Forte (f) (форте)	– голосно, сильно
Piano (p) (п'яно)	– тихо
Mezzo forte (mf) (меццо форте)	– напівголосно
Mezzo piano (mp) (меццо п'яно)	– напівтихо
Accelerando (аччелерандо)	– прискорюючи
Allargando (алляргандо)	– уповільнюючи, розширюючи
Dolce (дольче)	– ніжно, ласкаво
Espressivo (експрессіво)	– виразно, експресивно
Legato (легато)	– зв'язно, злито
Staccato (стаккато)	– уривчасто
Non legato (нон легато)	– не зв'язуючи
Leggiero (леджієро)	– легко
Marcato, marcando (маркато, маркандо)	– підкреслюючи, виділяючи
Molto (мольто)	– дуже, багато, вельми
Alla, all (алля, аль)	– на зразок, наче, подібно до, немов
Alla marcia (алля марч'я)	– в стилі маршу
Alla polacca (алля полякка)	– як полонез, в стилі полонезу
A poco a poco (а поко а поко)	– поступово, трохи
Assai (acc'ai)	– дуже, вельми
A tempo (а темпо)	– в темпі

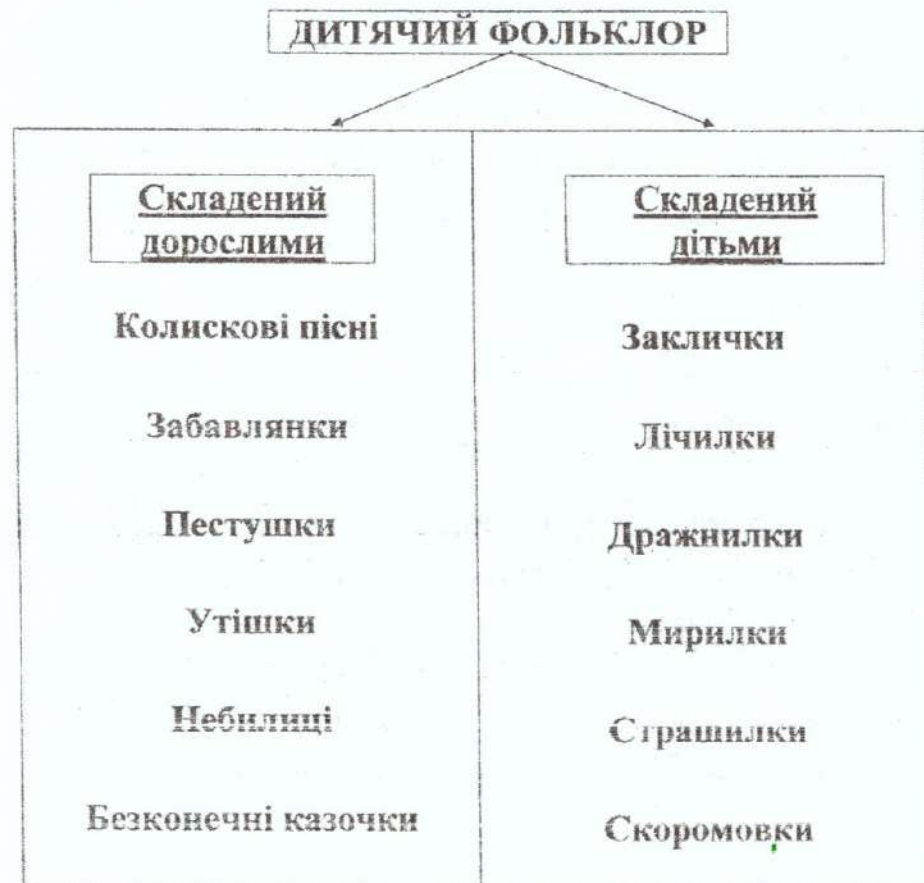
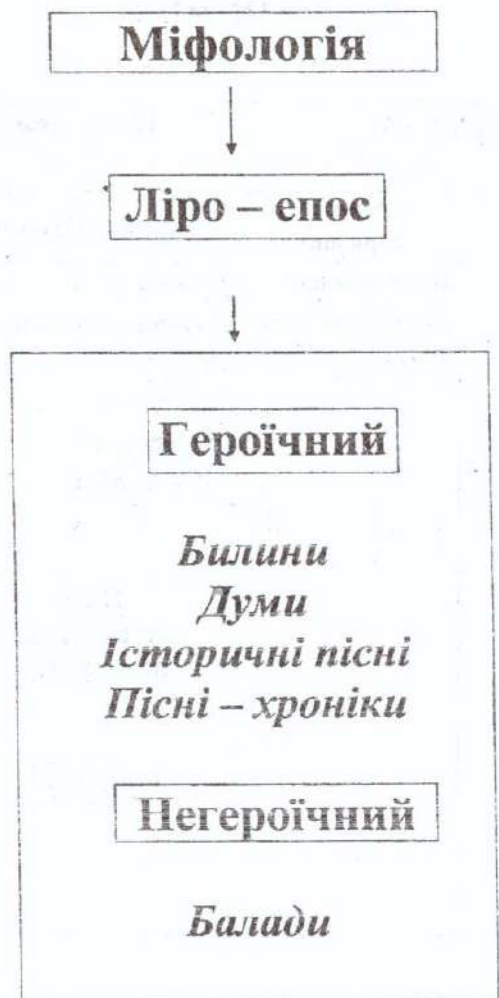
Ritenuto (рітенуто)	– поступово затримуючи
Ritardando (рітардандо)	– уповільнюючи
Rallentando (раллентандо)	– затримуючи, уповільнюючи
Ad libitum (ад лібітум)	– на свій розсуд
Con affetto (кон аф'фето)	– з почуттям
Con anima, animato (кон аніма, анімато)	– з душею, натхненно
Amoroso, con amore (аморозо, кон аморе)	– з любов'ю, ніжно
All segno (аль сеньо)	– до знака
Sotto voce (сотто во'че)	– напівголосно
Appassionato (аппассьонато)	– палко, пристрасно
Morendo (морендо)	– завмираючи
Cantabile (кантабіле)	– співуче, наспівно
Da capo al Fine (де капо аль фіне)	– з початку до кінця
Dal segno al Fine (даль сеньо аль фіне)	– від знака до кінця
Forza, con forza (форца, кон форца)	– сила, з силою
Meno (м'єно)	– менше
Meno mosso (мено м'оссо)	– повільніше
Subito (субіто)	– раптово, одразу
Tenuto (тенуто)	– витримано
Parlando (парляндо)	– говіркою
Brio, con brio (бріо, кон бріо)	– запал, з запалом
Capriccioso (капріччіозо)	– капризно, примхливо
Con dolore (кон дол'єре)	– з сумом, журливо
Con fuoco (кон фу'око)	– полум'яно, палко
Giacoso (джіок'озо)	– грайливо
Grandioso (грандіозо)	– грандіозно, велично
Grazioso (граціозо)	– граціозно
Maestoso (маєстозо)	– урочисто, велично
Mesto (м'єсто)	– сумно, скорботно
Con moto (кон мото)	– рухливо
Non troppo (нон тр'оппо)	– не занадто
Rallentando (раллентандо)	– затримуючи, уповільнюючи
Sempre (семпре)	– завжди, постійно, весь час
Tranquillo (транквілльо)	– спокійно, не поспішаючи
Piu (п'ю)	– більше
Piu mosso (п'ю м'оссо)	– рухливіше
Semplice, con semplicita (семпліче, кон семпліч'іта)	– просто, з простотою
Con spirito (кон спіріто)	– з захопленням
Elegico (елегіко)	– елегічно
Energico (енерджіко)	– енергійно, рішуче

Eroico (ероїко)	– героїчно
Funebre (фунебре)	– траурний, скорботний
Tempo giusto (темпо джьюсто)	– темп, який відповідає характеру твору; точно в темпі
Ironico (іроніко)	– іронічно, глузливо
Lagrimoso (лягрімозо)	– журливо, скорботно
Malinconico (малінконіко)	– меланхолічно, сумно
Marciale (марчьяле)	– подібно до маршу
Calando (каляндо)	– затихаючи, зменшуючи силу звука
Patetico (патетіко)	– патетично
Pesante (пезанте)	– важко
Risoluto (різолото)	– рішуче
Smorzando (сморцандо)	– завмираючи, слабнучи
Affetuoso (аффетуозо)	– любовно, ніжно, з пристрасним поривом
Tempo primo, Tempo I (темпо прімо)	– в початковому темпі
Rubato (рубато)	– довільно, вільно без точного витримування тривалості нот

Х. Класифікація народних пісень за жанрами

Лірика

Обрядова		Побутова (ліричні пісні)	
Календарно-обрядова	Родинно-обрядова	Родинно-побутова	Суспільно-побутова
Колядки	Весільні пісні	Про кохання	Козацькі
Щедрівки	Похоронні пісні	Родинні взаємини	Чумацькі
Посівальні	Голосіння	Вдовині	Ремісничі
Водохресні		Сирітські	Рекрутські
Веснянки		Жартівливі	Солдатські
Гаївки		Танкові пісні	Жовнірські (Вояцькі)
Великодні			Кріпацькі
Волочєбні			Наймитські
Риндзівки			Жебрацькі
Майівки			Заробітчанські
Русальні			Строкарські
Купальські			Робітничі
Собіткові			Емігрантські
Петрівчані			Тюремно-таборові
Царинні			
Жнивварські			
Косарські			

Список літератури

1. Вахромеев В. Элементарная теория музыки – М., 1966
2. Глушков П., Красовська Є. Елементарна теорія музики – К., 1961
3. Іваницький А. Українська народна музична творчість – К.: Музична Україна, 1990
4. Левандо П. Проблемы хороведения – Л., 1984
5. Левандо П. Хорова фактура – Л., 1984
6. Падалко Л. Виховання ансамблю в хорі: Посібник. – К.: Мистецтво, 1969
7. Пігров К. Керування хором - К., 1962
8. Пономарьков И. Строй и ансамбль в хоре /Под ред. Д.Локшина. – М.: Профиздат, 1969
9. Способин И. Элементарная теория музыки – М., 1973
10. Ушкарьов А. Основи хорового письма - М., 1986
11. Юцевич Ю. Словник музичних термінів – К., 1977